

Kymenlaakson kieltä ja kansankulttuuria

MATTI PUNTTILA *Anjalankosken murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 9. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 489. Mänttä 1988. 313 s.

MATTI PUNTTILA *Elimäkeläistä kansanelämää*. Antti Kujalan muistiinpanoja vuosilta 1903–1915. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 523. Piekämäki 1990. 285 s.

Suomen Kulttuurirahaston Kymenlaakson rahasto jakoi vuonna 1970 palkintojaan ja apurahojaan Haminassa. Juhlapuheen piti akateemikko Matti Kuusi. Hän kiinnitti juhlayleisön huomiota siihen merkilliseen seikkaan, että Kymenlaakso ei ole tuottanut kirjallisuutemme merkkimiehiä — yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Pekkanen meillä nyt on, mutta hänen jälkeensä — hiljaisuus. Väestömääräänsä ja historiaansa nähden Kymenlaakso on kirjailijakunnassa vahvasti aliedustettu.

Nämä Kuusen kummastelut ovat siis parinkymmenen vuoden takaa. Sen jälkeenkään maakunnan kirjailijapörssi ei ole sanottavasti paisunut. En ota tässä laskelmassa huomioon Matti Mäkelää, joka on pohjalainen, tai Matti Paavilaisita, joka on helsinkiläinen. Raija Siekinen ja Timo Pusa ovat oikeasti kymenlaaksolaisia, samoin tietysti Juha »Watt» Vainio.

Pekkasen kirjailijanlaatu — kuten Kuusi totesi ja kuten on todettu ennen häntä ja hänen jälkeensä — on ennen kaikkea filosofinen. Hän on eetikko ja pohdiskelija, ei missään nimessä kielen virtuoosi. Vähän samaa voisi sanoa Juha »Watt» Vainiostakin. Hänen parhaassa tuotannossaan on Pekkasen tapainen pohdiskeleva perusote.

Näihin mietteisiin johdattavat molemmatkin Matti Punntilan toimittamat Kymenlaakson kansankielen kokoelmat. Tulee nimittäin ajatelleeksi, onko tuon seudun peruskieli jotenkin kirjallisuuden käyttöön sopimaton, tai onko toisaalta olemassa jokin maakuntaa leimaava perusasenne tai maailmannäkemyks, joka on omiaan estämään kirjallisen irrottelun. En tiedä. Kuvitellahan voi mitä vain.

Aika helppo on olla näkevinään Väinö Linnan jaanaavassa kerrontatyylissä lounaishämäläisen hengen vaikutusta tai Sillanpään totisuudessa hämäläistä hartautta. Aleksis Kivi on erityistapaus, jota ei hevin voi käyttää todisteena. Kieli on ulkoasultaankin etelähämäläistä, mutta mitäpä muutakaan. Jos tällä linjalla jatkaa kuvittelua, voisi hyvin sanoa Kymenlaakson kieltä jossain määrin kuivaksi. Anjalalaiset ja sippolalaiset ja myllykoskelaiset kertojat ovat aika viehättyneitä tuollaiseen vähän saivartelemaan pohdiskeluun.

Kymenlaaksolaiset ovat toisaalta kuivan, toisaalta vähän raa'an huumorin ystäviä. Sippolan Saaramaalla elämäntyönsä tehnyt Vihtori Purho (1887–1965) esimerkiksi sattui nuoruutensa tanssipaikalla nykäisemään hauskanhäköisen naapuripitäjän tytön polvilleen

ja, kuten Purho Punttilalle totesi, »sehää tässä siitt olikii». Ahviolainen Oskari Seppälä taas muistelee kirkkoherra Weckmania, joka oli niin innokas metsämies, että ryntäsi kesken lukusten ketjujahtiin, kun sana tuotiin.

Kyl miä sen tiälän että Ahvios lukee osatah, sano, mut, se mettänpeto on siältä rankaistava pois siältä mettäst.

Lukkari ja suntio jäivät jatkamaan lukusia harvenneen yleisön kanssa. Samainen Seppälä on muuten mainio, hämäläisen rehevä kertoja, joka rakentelee ohjelmionsa laajoina kaarina polveilevista tarinoista, joissa laajuudesta huolimatta jännite säilyy. Samanlaisia kertojatyyppejä ovat Vihtori Alatalo ja Vilhelm Rämä, molemmat sippolalaisia. Heidän laisiaan taiteilijaluonteita saattaa tässä kirjassa olla vähemmän kuin murrekirjoissa yleensä.

Alatalon osuuteen sisältyy kaksi karhujuttua, jotka hän neljä vuotta myöhemmin kertoi uudelleen Punttilalle. Myös nuo uudelleen kerrotut jutut on julkaistu (Matti Punttila, Sippolan murretta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 5. Helsinki 1979). Näiden eriaikaisten toisintojen hätäininkin vertailu paljastaa kiintoisia seikkoja.

Molemmissa haastatteluissa jutut seuraavat toisiaan samassa järjestyksessä, ensimmäisenä »Poika neuvonantajana», sitten »Karhunpesällä». Jälkimmäisellä kerralla tallennetut kertomukset tuntuvat osaksi kiteytyneen ja dramaattistuneen edelliskerrasta, mikä sinänsä on varsin odotuksenmukainen ilmiö; osaksi ne tuntuvat myös tavallaan löystyneen. Draamallisuus näkyy suoran esityksen lisääntymisenä. »Poika neuvonantajana»-tarinan ensimmäinen versio sisältää 18 suoraa repliikkiä, toinen versio 22. »Karhunpesällä»-tarinassa ero on vielä selvempi: ensimmäisellä kertomalla kolme suoraa repliikkiä, toisella seitsemän. Mainittakoon, että Punttila on kumpaankin julkaisuun ottanut suoraksi esitykseksi vain täysin riidattomasti suoran esityksen tuntomerkkejä kantavat jaksot,

joten tekstit ovat tässä suhteessa vertailukelpoisia.

Myös suoran esityksen pronominisuh-teissa on eroja. »Poika neuvonantajana»-tarinan 1. ja 2. persoonan verbinmuodot lisääntyvät 10:stä 14:ään, kun tarina toistuu. Tämäkin on odotettavaa, suora esityshän kaiken kaikkiaan lisääntyy. Ensimmäisessä versiossa on seitsemän painokasta 1. ja 2. persoonan persoona-pronominia (*minä, sinä*) ja vain kolme painotonta (*miä, siä*) tai nollaa. Toisessa versiossa painollisia persoonapronomineja on vain kuusi, painottomia tai nollija sen sijaan kahdeksan, enemmistö. Tätä kai voisi pitää tarinan jonkinvertaisen löystymisen indikaattorina.

»Poika neuvonantajana» on ensimmäisen kerran kerrottuna funktioltaan hiukan erilainen kuin toistettuna. Ensimmäisellä kerralla, siis nyt esiteltävässä kirjassa, tarina päättyy ylentävään loppunousuun: kartanonherra antaa neuvokkaalle pojalle rahapalkkion ja kehottaa tätä vastakin pitämään päänsä, kun tuntee olevansa oikeassa. Toinen versio etenee pitemmälle. Kertoja nimittäin päättää sen brechtiläisen etäännyttävään repliikkiin (EL karkeistanut tarkikirjoituksen):

No mitä se herrojen, rikkaan isännän pussis tuntu, saihaa huvii että, nythään karhu tuli (naurua).

Esitellä sopii vielä kymenlaaksolaista naisnäkökulmaa. Aliina Sakki (1886–1969) ihmetteli Punttilalle nykyajan lastenhoitoa:

Ehää nytnyksillä muijill ol tissiäkää! Millä ne sit imettää?! Tässä on mummo viisvuatiseks vanhempaa ja kolmevuatiseks nuarempaa (imettänyt)!

Edelleen Aliina Sakki pohdiskeli varhaisen seurustelun ja koulun suhdetta:

Mut kyl ne riijjata osaa jo nyt, nuarempana! Ehää ennen kaksikymmentvuatiset niin pelkäs poikia mut nyt ne on kymmenvuatiseksena jo, poikiin kaulassa kiinne. — — Mitäs nyt kun panna seittämenvuatiseksena ne jo, rinnan

istumaa nii, mitäs siinnä jo, rakkaus kasvaa!

Anjalankosken murrekirja on itse asiassa kahden vanhan pitäjän murrekirja, Sippolan ja Anjalan, jotka taannoin yhdistettiin Anjalankoskeksi. Molemmat pitäjät luetaan Kaakkois-Hämeen murteiden Iitin eli Kymenlaakson ryhmään, mutta niiden välillä kulkee suhteellisen selvä murreraja. Se erottaa pääosan Sippolaa Kymensuun alaryhmään (yhdessä Pyhtään, Kymin, Haapasaaren ja Vehkalahden kanssa). Anjala ja osa Sippolaa jäävät pohjoisen alaryhmän puolelle. Kirjan alkututkielmassa Punttila käy huolellisesti tuota rajaa kylä kylältä ja piirre piirteeltä runsaan materiaalinsa avulla. Hän täydentää ja tarkentaa monin kohdin Eeva Lindénin klassikon (Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria I–II, Helsinki 1942–1944) antamaa kuvaa.

Yksi yksityiskohta pistää silmään murrepiirteiden esittelystä. Kaakkois-Hämeessä on melkoinen määrä karjalaisuuksia. Muutamalla silmäyksellä tästä murrekirjasta havaitsee ainakin seuraavat: vokaalienvälisen *h*:n edustus, *sk*-yhtymän astevaihtelu, persoonapronominit, adessiivi-allatiivi, imperatiivin 3. persoonan tunnusvokaali *a* (*olkah jne.*), puhumattakaan moninaisesta ja monenikäisestä sanastosta. *Suittaa*-sana on saanut vähän vaatimattoman selitteen: 'ennätää'. Yleensä kirjassa on kiitettävän runsaasti merkityksenselityksiä. *Suittaa* on aika lailla kieltohakuinen sana ja voi yhteyttä myöten saada hyvinkin moninaisia merkitysvivahteita. Jos kuitenkin täytyy yhteen tyytyä, kattavin olisi kai 'saattaa, voida'.

Karjalaisvaikutteista Punttilalla on murrekirjassaan esittää pieni sensaatio, aiemmin kirjallisuudessa Kaakkois-Hämeestä noteeraamaton: passiivin käyttö monikon 3. persoonan funktiossa. Sippolan Kaipiaisten kylästä ovat muodot *hyä sanottii* 'he sanoivat' ja *hyä ei nähty* 'he eivät nähneet'; pronominin valinta johtuu kerronnan epäsuoruudesta.

Kaakkois-Hämeen karjalaisuudet ja niiden kertoma ansaitisivat itse asiassa

oman monografiansa. Minun on vaikea kuvitella sen kirjoittajaksi sopivampaa ehdokasta kuin Matti Punttila, jonka työhistoriaan kuuluu mm. palvelu Karjalan kielen sanakirjassa ja paljon muuta-kin karjalan kieleen liittyvää.

Matti Punttila aloitti kielitieteellisen työskentelynsä Kymenlaakson murteiden parissa vuonna 1961. Suomen kielen nauhoitearkiston stipendiaattina ja sittemmin assistenttina Punttila on vuosikymmenten mittaan tallentanut näitä murteita kunnioitettavan määrän. Niinpä *Anjalankosken murrekirja* perustuu valtaosin hänen omiin haastatteluihinsa.

Tämä on heidän kirjansa, sanoo Punttila teoksensa alussa kielenoppaisiinsa viitaten. Tällainen huolellisesti, tarkasti ja hauskaasti toimitettu murrekirja on kaunis kunnianosoitus kotiseudulle.

*

Antti Kujala syntyi Ruotsinpyhtään Vastilassa vuonna 1881 ja kuoli sydänkohtaukseen Elimäen Raussilassa 65-vuotiaana. Hän eli työteliään, intensiivisen elämän maanviljelijänä ja Elimäen kunnan merkkimiehenä. »Hätähiin kun Kujalan Antti» oli paikkakunnalla käypä sanonta. Kujala oli mukana nuorisoseuran, sähkö- ja myllyosuuskuntien, osuuskaupan, säästöpankin, osuusmeijerin ja moneen muun yrityksen ja yhdistyksen toiminnassa. Hän oli kunnanvaltuuston ja -hallituksen jäsen. Elämänsä alkupuolella, kahden – kolmenkymmenen i'issä Antti Kujala oli innokas perinteen ja murteen tallentaja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan hän lähetti kaikkiaan yli 3 000 sanatietoa Elimäen murteesta. Muuta perinnettä hän lähetti niin paljon, että se täyttää kokonaisen kirjan, Kymenlaakson murteiden erityistuntijan Matti Punttilan nyt julkaiseman koelman.

Elimäkeläistä kansanelämää on eräänlainen Elimäen murrekirja. Se kuvaa pitäjän sekä aineellista että henkistä kulttuuria monipuolisesti ja tarkasti, yhden miehen näkökulmasta tosin, mutta täytyy ottaa huomioon, että Antti Kujalalla

on ollut tiedonantajina kolmisenkymmentä elimäkeläistä. Näiden ikä- ja ammattikirjo on sitä paitsi varsin laaja, 1820-luvulla syntyneistä Kujalan ikäisiin, kerjäläisistä ja löysäläisistä öhyisäntiin.

Murrekirjaksi Kujalan kokoelman tekee tietysti se, että se on kirjoitettu Elimäen murteella. Muutamana alkuvuonna Kujala kirjoitti lähetyksensä kirjakielellä – hän oli Raussilan kansakoulun ensimmäisiä oppilaita – mutta siirtyi sitten kotimurteeseensa. Se oli rohkea ja omaperäinen ratkaisu. On huomattava, että Kujala oli koulunkäyneenä miehenä ja aloittelevana yhteiskunnallisena vaikuttajana jo aika lailla kasvanut kirjakieleen. Murrekirjoitusta tuskin ainakaan koulussa tuettiin. Murre on puhekieltä, kirjoitus on kirjoitusta. Sinänsä ratkaisu oli järkevä, kuten Punntila johdannossa toteaa, ja nosti kokoelman arvoon arvaamattomaan jälkipolvenkin silmissä. Kujalan murteenkäyttely on nimittäin hyvin tarkkaa ja luotettavaa. Hänen kieleensä sisältyy sellaisiakin piirteitä, joita sittemmin Elimäen murteen tallentajat eivät ole – ainakaan tiuhaan – tavanneet.

Sen verran kirjakieli Kujalaan on vaikuttanut, että hän käyttää yleensä kirjakielen lauserakenteita. Tämä on ymmärrettävää; esimerkiksi pitkät kansatieteelliset kuvaukset Kujala on punonut kokonaisuudeksi monen kielenoppaan keronnasta, eikä ole mitenkään voinut muistissaan säilyttää alkuperäisten puhujien sävyjä. Punntila ei toimittajantyösään liioin ole yrittänyt »palauttaa» puheen sävyjä, mikä onkin hyvä ratkaisu. Hän on päinvastoin välimerkkien käyttöä edelleen kirjakielistänyt.

Äänne- ja muotopiirteiltään Kujalan teksti on aitoa elimäkeä, ei murrepakinaamisen runsasta vaan juuri sopivaa, uskottavaa. Kujala on alkuperäisiin muistiinpanoihinsa merkinnyt niinkin hienopiirteisen ilmiön kuin tavunrajan siirtymisen legatoääntämyksessä: »Enne_ naikah ku_no_nollu sota_ – –» Kirja noudattaa astetta karkeampaa merkintätapaa, joten tämä Kujalan tarkkuus on

jäänyt pois. Kujala näyttää tunteneen harvinaisen päätteellisen akkusatiivin käytön ainakin *pitää*-verbin yhteydessä: *silloin pit saala sen miälen pahaks; kun lapsen tehny ihmiin menee – – niin sen (se) pitää panna syämäh*. Tässä on yksi piirre, joka on kummallisesti yhteinen Etelä-Pohjanmaan ja Satakunnan murteiden kanssa.

Kujalan kokoama perinneaineisto on hyvin laaja: tarinoita, paikallishistoriaa, satuja, kaskuja, sananparsia, leikkejä, taikoja, kansatieteellisiä kuvauksia. Tarinat kulkevat ja kiertävät niin kuin perinteentutkijat ovat niiden osoittaneet tekevän, yhdistyvät ja lomittuvat kuinka kulloinkin. Kiintoisasti on muisteltu Turkin sodan kauheuksia, joissa eräs Kymenlaakson mies on ollut mukana. Suomalaiset tappoivat väkeä kyläkunnittain parhaaseen Vietnamin malliin. Kehdossa hymyilevän lapsen suoraan teurastukseen sotilaitten luonto ei riittänyt. He olivat kääntäneet kehdon kumoon ja pistelleet pistimillä kehdon pohjan läpi. – Anjalankosken murrekirjassa kerrotaan sama tarina, kärsivän osapuolen silmin. Eletään Kustaan sodan aikaa, venäläinen sotamies pistää sapelilla Anjalan Junkkarilla kätkyen pohjan läpi lapsen kuoliaaksi.

Kymenlaaksolainen musta huumori kukkii myös Elimäellä:

Raussilan miäs men papilt kysymäh, että koska hään sais tuala muijjajah hautah. Pappi sano, että ens pyhän sopii tuala. Ja siit pappi kysy, että koska se kuoli. Miäs sano, että ei se viäl ihlan kualliaan ollu, kum miä ko-toont läksin, vaan kyl se nyt jo luultavast on kuallu. Se jäi niin kovast kipjäks.

SKS:n Kotiseudun murrekirjoja on oivallinen sarja. Se tyydyttää kohtalaisesti sekä tutkijain että suuren yleisön vaatimukset. Todelliseen merkittävyyteen sen nostaisi se, että kokoelmia olisi tasaisesti kaikilta murrealueilta, vähän siihen tapaan johon Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sarja Suomen kielen näyt-

Kirjallisuutta

teitä on päässyt. SKS:n sarjan teokset keskittyvät vahvasti hämäläismurteiden alueelle. Itämurteiden laajalta alueelta on ilmestynyt vain kaksi kirjaa. Mikä

savolaisia ja esimerkiksi pohjalaisia oikein vaivaa?

ERKKI LYYTIKÄINEN